

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РИЗИКУ ТА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Дане дослідження присвячене питанням невизначеності, ризику та ризик-менеджменту. Тематика статті є актуальною сьогодні, так як дуже багато підприємств у процесі своєї діяльності стикаються з ризиками та проблемами невизначеності, які являються неминучими умовами для ефективного господарювання. У статті описані основні поняття ризику та ризик-менеджменту. Розкрито ризик як фактор невизначеності. У даній роботі узагальнено основні підходи прийняття рішень у ризик-менеджменті. Проаналізовано головні умови формування невизначеності на підприємстві та класифікацію ризиків. Сформовані ключові завдання ризик-менеджменту та їх важливість. Також представлені основні групи факторів, які є причиною невизначеності в результаті здійснення підприємницької діяльності. Розглянута важливість та основні способи управління ризиками на підприємстві у період невизначеності зовнішнього середовища.

Ключові слова: невизначеність, ризик, види ризиків, управління ризиками, ризик-менеджмент, підприємство, процес, фактор.

Галич Максим, Михайлов Андрій

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РИСКА И РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА

Данное исследование посвящено вопросам неопределенности, риска и риск-менеджмента. Тематика статьи актуальна сегодня, так как очень многие предприятия в процессе своей деятельности сталкиваются с рисками и проблемами неопределенности, которые являются неизбежными условиями для эффективного хозяйствования. В статье описаны основные понятия риска и риск-менеджмента. Раскрыто риск как фактор неопределенности. В данной работе обобщены основные подходы принятия решений в риск-менеджменте. Проанализированы главные условия формирования неопределенности на предприятии и классификация рисков. Сформированы ключевые задачи риск-менеджмента и их важность. Также представлены основные группы факторов, которые являются причиной неопределенности в результате осуществления предпринимательской деятельности. Рассмотрена важность и основные способы управления рисками на предприятии в период неопределенности внешней среды.

Ключевые слова: неопределенность, риск, виды рисков, управление рисками, риск-менеджмент, предприятие, процесс, фактор.

Halich Maksym, Mikhailov Andriy

THEORETICAL FOUNDATIONS OF RISK AND RISK MANAGEMENT

This investigation focuses on the issues of uncertainty, risk and risk management. The theme of the article relevant today, as many enterprises in the process of its activities faced with risks and problems of uncertainty, which are inevitable conditions for effective management. The article describes the basic concepts of risk and risk management. The risk as a factor of uncertainty has been disclosed. In this work main approaches of decision making in risk management have been generalized. The main conditions of formation of uncertainty in the company and risk classification have been analyzed. The key tasks of risk management and their importance have been formed. Also presents the main groups of factors which are the cause of uncertainty of the result of entrepreneurial activity. The importance and basic methods of

enterprise risk management in a time of uncertainty in the external environment have been examined.

Keywords: uncertainty, risk, types of risks, risk management, enterprise, process, factor.

Постановка проблеми. За останні кілька років, роль ризик-менеджменту на глобальному рівні набуває все більшого значення. Процес управління ризиками стає все більш невід'ємною частиною повсякденного функціонування компанією. В сучасних компаніях ризик-менеджмент інтегрується в процеси стратегічного планування та займає не останнє місце в управлінні компанією. Загальновідомо, що ступінь впливу ризику, якому піддаються підприємства в процесі своєї діяльності, залежить від численних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Саме тому зростає необхідність здійснення спеціалізованого антикризового управління. Іншими словами, щоб вижити в конкурентному середовищі, керівництву необхідно знати, що таке ризик; як оцінити його рівень та уникнути збитків, яких він може завдати; яким чином керувати ризиком та як створити систему ризикозахищеності підприємства та управляти нею. Слід зазначити, що питання формування управління ризиками завжди були в полі зору науковців, спеціалістів та практиків і дістали належне відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Проте, при всій важливості проведених досліджень окремі аспекти управління ризиками підприємств не знайшли свого вирішення та залишаються предметом наукових дискусій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою ризиків працювали відомі закордонні та вітчизняні вчені: Ф.Найт, О.Р.Савченко, Л.Г.Мельник, Б.А.Райзберг, О.Є.Кузьмін, І.В.Гончаров, І.І.Сахарцева, О.В.Шляга тощо. Вчені досліджують сутність наповнення категорії ризик та ризик-менеджменту [1,2,3,4] різновиди ризиків, що виникають в господарській діяльності підприємств [2,8,9,10], а також підходи щодо управління ними. Разом з тим в умовах непередбачуваності процесу здійснення господарської діяльності та швидких змін у зовнішньоекономічному середовищі підприємств питання формування ризик-менеджменту потребує поглибленого дослідження.

Тому метою даного наукового дослідження є поглиблення теоретичних засад ризик-менеджменту, узагальнення передумов в невизначеності господарської діяльності та обґрунтування підходів щодо управління ризиками.

Виклад основного матеріалу. Серед думок відомих нам вчених до сьогодні не існує однозначного розуміння сутності ризику. Це пояснюється, зокрема, як багатоаспектністю цього явища, так і практично повним ігноруванням його нашим господарським законодавством у реальній економічній практиці й управлінській діяльності. Крім того, ризик – це складне явище, що має безліч розбіжних, а іноді протилежних реальних основ, що в свою чергу зумовлює можливість існування декількох визначень поняття ризику з різних поглядів.

Відповідно до тверджень О.Р. Савченко [1] та Л.Г. Мельника [2, с. 389], під ризиком слід розуміти «ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення визначеної виробничої і фінансової діяльності». В своїй роботі Б.А Райзберг зазначає, що «ризик – це небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоотримання доходів у порівнянні з варіантом, розрахованим за раціонального використання ресурсів» [3, с. 561]. Такого погляду притримується й Кузьмін О.Є. визначаючи ризик як «небезпеку виникнення непередбачуваних втрат у зв'язку зі зміною умов функціонування та певними несприятливими обставинами» [4, с. 409]. Гончаров І.В. [5] розуміє ризик як небезпеку несприятливого результату очікуваного явища, а можливість позитивного відхилення при заданих параметрах зветься «шанс». Водночас науковці І.І. Сахарцева та О.В. Шляга [6, с. 455] зазначають, що «ризик – ситуативна

характеристика діяльності, що поєднує невизначеність її результату і можливі несприятливі наслідки в результаті невдачі».

Цілком підтримуємо думку про те, що ризик є елементом результатів виконання будь-якого господарського рішення внаслідок того, що невизначеність - неминуча умова господарювання, [7]. Вважаємо, що невизначеність і ризик відіграють дуже серйозну роль в підприємницькій діяльності, включаючи суперечливість між запланованим і дійсним. Підприємницький ризик має об'єктивну основу із-за невизначеності зовнішнього середовища по відношенню до підприємницької фірми. Зовнішнє середовище включає об'єктивні економічні, соціальні і політичні умови, в рамках яких фірма здійснює свою діяльність і до динаміки яких вона вимушена пристосовуватися. Тобто, невизначеність ситуації зумовлюється тим, що вона залежить від безлічі змінних, контрагентів і осіб, поведінку яких не завжди можна передбачити з прийнятною точністю.

Приходимо до висновку, що ризик є наслідком невизначеності, а головними умовами формування невизначеності підприємницької діяльності в основному, є три групи факторів, подані на рис. 1.

Таким чином причинами невизначеності підприємницької діяльності виступають: незнання, випадковість та протидія [рис.1]. Виникнення невизначеності обумовлене, у першу чергу, тим, що більшість процесів, пов'язаних із підприємницькою діяльністю, 65 первісно не детерміновані (практично неможливо заздалегідь визначити темпи й напрямки науково-технічного розвитку, зміну кон'юнктури ринку, переваг споживачів, прояв тих або інших природно-кліматичних явищ тощо).

Групи факторів – причини невизначеності підприємницької діяльності незнання (неповнота й недостатність знань, інформації, відомостей про зовнішнє економічне середовище, про передбачуваний результат дій, що вживаються) випадковість (непередбачені зміни в попиті на продукцію, що виготовляється на підприємстві, несподівані проблеми зі збутом, випадкові проблеми з постачанням, вихід обладнання з ладу, збої при використанні нової технології або нововведень і т.д.) протидія (невизначеність попиту на готову продукцію й проблеми зі збутом, викликані діями конкурентів, конфліктами між підрядником і замовником, порушення договірних зобов'язань постачальниками, конфлікти в трудовому колективі, несумлінна конкуренція й т.д.)

Рис. 1. Основні групи факторів, що є причиною невизначеності в результаті здійснення підприємницької діяльності

Незважаючи на досить велику кількість праць з проблем класифікації ризику, до сьогодні немає однозначного підходу щодо поділу ризиків підприємства, за різними класифікаційними ознаками.

Так, група науковців розглядають ризики за сферою виникнення відповідно до основних видів підприємницької діяльності (виробничої, комерційної, фінансової, посередницької, страхування) та поділяють їх на виробничі, комерційні, фінансові [2, 9].

Цілком правомірним, на нашу думку, є додання до ризиків за сферою виникнення ще й правових (юридичних) організаційно-управлінських, інвестиційних та страхових ризиків [11].

Слід зазначити, що один із основоположників теорії ризиків, економістом Ф.Найтом [8] найбільш просто і чітко розмежовано два види ризиків: 1) ризик, імовірність якого можна статистично прорахувати і який, отже, можна застрахувати, наприклад ризик пожежі на складі готової продукції чи ризик стихійного лиха; 2) ризик (невизначеність), який принципово не страхують, наприклад, ризик у зв'язку з тим, що немає попиту на новий товар, у розробку і виробництво якого було вкладено значні кошти.

Ризики першого роду не так страшні підприємцеві – страхуючись від них, він включає страхові внески у свої виробничі витрати. Однак усі ризики другого роду підприємець бере на себе, приймаючи рішення про випуск тієї чи тієї продукції, установлення тієї чи тієї ціни на неї, вибираючи ту чи ту конкурентну стратегію для просування продукції на ринок. Отже, прибуток (збиток) у Найта – це виграш (програш) у грі з непередбаченим результатом.

Так як будь-яке підприємство здійснює свою діяльність в середовищі великої кількості ризиків, тому для забезпечення успішного функціонування, на нашу думку, ризиками варто управляти.

Багатозначність роз'яснення такого поняття, як управління ризиками, не в останню чергу викликана відсутністю єдиної позиції щодо визначення поняття управління. У сутнісному наповненні терміну «управління ризиками» лежить процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику. А от всю систему управління ризиками, яка включає в себе стратегію та тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей підприємства слід називати ризик-менеджментом.

Ризик-менеджмент як процес управління стимулює створення і прийняття підприємством стратегічних і тактичних рішень. Ми гадаємо, що стратегія ризик-менеджменту є загальним довгостроковим курсом досягнення поставлених цілей, де за основу взято прогнозування ризику та шляхів зменшення його впливу. У залежності від обраної стратегії, планується подальша діяльність підприємства у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Метою тактики являється пропонування конкретних методів та прийомів для вибору найкращого та найефективнішого рішення для досягнення запланованих результатів в умовах ризику та невизначеності.

Система управління ризиками складається з двох підсистем: об'єкта (ризик чи то ризиковані вкладення капіталу й економічні взаємозв'язки між суб'єктами в ході підприємницької діяльності) та суб'єкта управління (спеціальна група людей, що реалізує планомірне функціонування об'єкта управління, використовуючи різноманітні методи і способи управлінського впливу). Основними функціями об'єкта управління ризиком вважаються: ризиковане вкладення капіталу; робота зі зниження величини ризику; страхування ризиків; економічні взаємовідносини і зв'язки між підприємцями. Основними функціями суб'єкта управління ризиком вважаються: організація; координація регулювання; стимулювання; прогнозування та контроль.

Приходимо до висновку, що управління ризиками є важливим фактором ефективності організації, тому що без нього їй практично неможливо визначити свої цілі на майбутнє. Якщо компанія визначає цілі, не приймаючи ризики до уваги, є ймовірність того, що вона понесе збитки. А оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, то ними можна й потрібно усвідомлено управляти, не забуваючи про те, що всі види ризиків пов'язані між собою та їх рівень не статичний, а постійно змінюється під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі. Тобто, завдання ризик-менеджменту полягає не лише у виявленні та запобіганні цих ризиків, але й у можливостях управляти та мінімізувати їх, що допоможе компаніям діяти більш впевнено при прийнятті майбутніх бізнес-рішень.

Практика господарювання підтверджує, що будь-який ризик пов'язаний із необхідністю вибору з декількох варіантів, тобто з необхідністю прийняття рішення.

Такі автори як В.В. Лук'янова, Т.В. Головач [12], І.Ю. Івченко [13], виділяють такі основні правила прийняття рішень у ризик-менеджменті:

- правило максимізації виграшу – з можливих варіантів рішень вибирають те, яке забезпечує максимальний результат (дохід, прибуток тощо);
- правило оптимізації ймовірності результату – з усіх варіантів, які забезпечують допустиму ймовірність одержання позитивного результату, вибирають той, що забезпечує максимальний виграш;

- правило оптимального коливання результату – з можливих варіантів рішень вибирається те, при якому ймовірності виграшу чи програшу для того самого ризикового вкладення капіталу має найменший розрив;

- правило оптимального співвідношення виграшу і величини ризику – з усіх варіантів, що забезпечують допустимий ризик, вибирають той, у якого співвідношення доходу і втрат (збитків) є найбільшим.

Узагальнення основних підходів при прийнятті рішень у ризик- менеджменті дає підстави нам сформулювати основні способи управління ризиками в організаціях у період невизначеності зовнішнього середовища:

Уникнення можливих ризиків, що припускає відмову від ненадійних програм, проектів і ненадійних партнерів.

Хеджування, яке являє собою форму страхування від можливих втрат шляхом укладення угоди врівноважувала б, перенесення ризику з однієї особи на іншу.

Попередження ризиків за допомогою створення спеціалізованих структурних підрозділів управління ризиками, формування резервів на покриття можливих збитків або завчасного фінансування венчурних програм і проектів розвитку.

Повне або часткове страхування ризиків.

Диверсифікація. Сутність диверсифікації полягає у зниженні максимально можливих втрат за одну подію, проте при цьому одночасно зростає кількість видів ризику, які необхідно контролювати.

Дисипація ризику. Сутність даного методу полягає в розподілі загального ризику шляхом об'єднання (з різним ступенем інтеграції) з іншими учасниками, зацікавленими в успіху загальної справи.

Висновки. Таким чином, узагальнення думок вчених бачення щодо тлумачення та розмежування сутності поняття ризику, ризик-менеджменту та управління ризиками дозволило прийти до висновку, що ризик є невід'ємною частиною, яка супроводжує функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності. У проведеному дослідженні були сформовані засади щодо основних правил прийняття рішень у ризик-менеджменті та розглянуті основні способи управління ризиками. Основними передумовами, що формують невизначеність середовища бізнесу, виступають незнання, випадковість та протидія, як складові характеристики підприємницької діяльності. Управління ризиками є складовою управління підприємством, а система управління ними (стратегія та тактика) формує ризик-менеджмент. На основі досліджень, ми прийшли до висновку, що для того, щоб управління ризиками дійсно було ефективним, слід здійснювати його на безперервній основі протягом усього життєвого циклу того чи іншого проекту. Вважаємо, що повторний аналіз ризиків дозволить уточнити оцінки ймовірності прояву і наслідків, а регулярні звіти керівництва підприємства про найбільш суттєві ризики дозволять покращити інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень та підвищити якість управління компанією. Вище проаналізовані основні способи зменшення кількості ризиків та узагальнені підходи при прийнятті рішень у ризик-менеджменті хоча і знижують ймовірність ризику, але не в змозі нейтралізувати всі пов'язані з ним негативні фінансові наслідки. Саме тому перспективами подальших досліджень є визначення та розробка економічного обґрунтування у процесі формування заходів з підвищення ефективності управління ризиком.

Література

1. Савченко О.Р. Роль і місце ризик-менеджменту в діяльності підприємств / О.Р. Савченко // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – № 15. – с. 155-160.
2. Мельник Л.Г. Экономика предприятия / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 632 с.
3. Райзберг Б.А. Курс экономики / Б.А. Райзберг. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 716 с.
4. Кузьмін О.Є. Основи менеджменту / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К.: «Академвидав», 2003. – 416 с.

5. Гончаров І.В. Ризик та прийняття управлінських рішень/ І.В. Гончаров. — Х.: ХП, 2003. — 150 с.
 6. Сахарцева І.І. Ризики економічної діагностики підприємства / І.І. Сахарцева, О.В. Шляга. — К.: Кондор, 2008. — 380 с.
 7. Ігнатівська П. Інновації та економічне зростання // Російський економічний інтернет-журнал, 2002. — № 1.
 8. Найт Ф. Х. Поняття ризику та невизначеності / Ф. Х. Найт // THESIS. — Вип. 5 — 1994.
 9. Грачов В.І. Класифікація ризиків та управління ними / В.І. Грачов, Т.П. Коюда //Фінанси України. — 2002. — №10. — с. 56-60.
 10. Беднарська О. Суть та види ризиків у плануванні діяльності машинобудівного підприємства / О. Беднарська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2007. №23 (606). — с. 8-15.
 11. Левченко М. О. Генезис та класифікація ризиків у діяльності промислових підприємств /М. О. Левченко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». — 2009. — №5. Т. 2. — с.174-178.
 12. Лук'янова В.В., Головач Т.В.Економічний ризик: Навч. посібник. — К.:Академвидав, 2007.— 462 с.
 13. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: Навч. посібник. —К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 344 с.
-
1. Savchenko O.R. Rol' i misce ry`zy`k-menedzhmentu v diyal`nosti pidpry`yemstv / O.R. Savchenko // Naukovi zapu`sky` TDPU im. V. Gnatyuka, 2003. — # 15. — s. 155-160.
 2. Mel'ny`k L.G. Ekonomy`ka predpry`yaty`ya / L.G Mel'ny`k. — Sumy: Y`TD «Uny`versy`tetskaya kny`ga», 2002. — 632 s.
 3. Rajzberg B.A. Kurs ekonomy`ky` / B.A. Rajzberg. — M.: Y`NFRA-M, 1999. — 716 s.
 4. Kuz`min O.Ye. Osnovy` menedzhmentu / O.Ye. Kuz`min, O.G. Mel'ny`k. — K.: «Akademy`dav», 2003. — 416 s.
 5. Goncharov I.V. Ry`zy`k ta pry`jnyattya upravlins`ky`x rishen` / I.V. Goncharov. — X.: XPI, 2003. — 150 s.
 6. Saxarceva I.I. Ry`zy`ky` ekonomichnoyi diagnosty`ky` pidpry`yemstva / I.I. Saxarceva, O.V. Shlyaga. — K.: Kondor, 2008. — 380 s.
 7. Ignatovs`ka P. Innovaciyi ta ekonomichne zrostannya // Rosijs`ky`j ekonomichny`j internet-zhurnal, 2002. — # 1.
 8. Najt F. X. Ponyattya ry`zy`ku ta nevy`znachenosti / F. X. Najt // THESIS. — Vy`p. 5 — 1994.
 9. Grachov V.I. Klasy`fikaciya ry`zy`kiv ta upravlinnya ny`my` / V.I. Grachov, T.P. Koyuda //Finansy` Ukrayiny`. — 2002. — #10. — s. 56-60.
 10. Bednars`ka O. Sut` ta vy`dy` ry`zy`kiv u planuvanni diyal`nosti mashy`nobudivnogo pidpry`yemstva / O. Bednars`ka // Visny`k Nacional`nogo universy`tetu «L`vivs`ka politexnika». — 2007. #23 (606). — s. 8-15.
 11. Levchenko M. O. Genezy`s ta klasy`fikaciya ry`zy`kiv u diyal`nosti promy`slovy`x pidpry`yemstv /M. O. Levchenko // Visny`k 71 Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu. Seriya «Ekonomichni nauky`. — 2009. — #5. Т. 2. — s.174-178.
 12. Luk'yanova V.V., Golovach T.V.Ekonomichny`j ry`zy`k: Navch. posibny`k. — K.:Akademy`dav, 2007.— 462 s.
 13. Ivchenko I.Yu. Modelyuvannya ekonomichny`x ry`zy`kiv i ry`zy`kovy`x sy`tuacij: Navch. posibny`k. —K.: Centr navchal`noyi literatury`, 2007. — 344 s.